

משפל להעצמה: רבקה אלפר בתיעוד סיפורי חיים של נשות היישוב

מרגלית שילה

כתיבת נשים: משימה וייעוד

נחמה פוחצ'בסקי וחמדה בן-יהודה היו הנשים הראשונות בארץ שהחלו בשלהי המאה ה-19 בכתיבת ספרות עברית.¹ עם הזמן הצטרפו אליהן כותבות נוספות, ועד קום המדינה נמנו כחמישים סופרות שכתבו בעברית ופרסומיהן ראו אור בבימות שונות.² ואולם במחקר על אודות התפתחות הספרות העברית בארץ הוצנע מקומן של נשים אלו.³ תמר שכטר היטיבה להסביר כי כתיבת נשים אומנם נתפסה בעיני הכותבות 'קטגוריה ספרותית',⁴ אך עד אמצע המאה העשרים ראה בכתיבתן הממסד הספרותי הגברי מעין קישוט שנועד לפאר את כיבוש השפה ואת מעמד האישה.⁵ כתיבת נשים, ובמיוחד כתיבה תיעודית, לא זכו להוקרה ספרותית.

* תודתי לקוראים המעריכים ולתלמידתי-עמיתתי ד"ר תמר שכטר על הערותיהם המועילות.

¹ יפה ברלוביץ, 'האישה בספרות הנשים של העלייה הראשונה', **קתדרה**, 54 (טבת תש"ן), עמ' 107-124.

² שם, עמ' 111, הערה 14.

³ תמר הס, 'כתבים אוטוביוגרפיים מאת נשים בנות העלייה השנייה', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2003, עמ' 7.

⁴ תמר שכטר, **לדובב שפתי שותקות: עיונים בקובץ 'חברות בקבוץ'**, רמת אפעל תשפ"ב, עמ' 30.

⁵ תמר שכטר, "'לאגור רסיסי ביטויים": המאבק לשחרור הנשים מן האלם', **מסכת**, כ (תשפ"ה), מפנה למכתבה של רבקה גורפיין לרחל כצנלסון, ללא תאריך, ארכיון גנזים, A.248 58609/1.

ואולם הכותבות המעטות ראו שליחות, משימה וייעוד בכתיבה המביעה את חוויותיהן הייחודיות. ליליה בסביץ, חברת עין חרוד, שהרבתה עם יוכבד בת-רחל לתעד את עצמה ואת חברותיה, הודתה כי רק אישה יכולה להביע את החוויה הנשית, '[ליצור] מסמך אישי כתוב בידי אשה ובסגנונה היא [...] יש לי צורך וחובה לספר'.⁶ שכטר הבהירה כי הקובץ 'חברות בקבוץ', שערכו בסביץ ובת-רחל, אשר קיבץ כתבי חלוצות ויצא לאור בשנת 1943, נועד 'לדובב שפתי אילמות' ולעצב את החברה.⁷

בסביץ, שערכה את עלון קיבוצה וכתבי עת של הקיבוץ המאוחד, הסבירה: 'הביטוי הספרותי ליווה את חיי הקיבוץ מאז קיומו, ואני החשבתי אותו כמו את החיים עצמם'.⁸ אכן, תנועת הפועלים הרבתה לתעד את עצמה ולייסד בימות לשם פרסום כתבי החברים והחברות מתוך מודעות לחשיבות עשייתם המהפכנית. עם זאת העיסוק באומנות או בכל יצירה רוחנית לא נתפס חלק מחובת יומם של חברי הקבוצות, גברים ונשים, והיה עליהם להיאבק על זכותם לכתוב וליצור ולהקדיש לכך את שעות מנוחתם.⁹

הגל השני של הפמיניזם, שצמח לאיטו במחצית השנייה של המאה העשרים, הביא לידי שינוי ועורר התעניינות בחוויה הנשית ובכתיבת נשים. בעת זו גם החלה להתגבש התפיסה כי כתיבת נשים לא באה רק לספר על עצמה אלא על החברה בכללותה, לשמש 'בבואה לחיי הדור בכלל'.¹⁰ עיון בכתבי נשים מבהיר כי המהפכה הנשית והמהפכה הלאומית נכרכו יחד וכי התחייה הציונית האיצה את תחיית הנשים.¹¹ לנוכח תובנות אלה מתברר כי על מנת להבין ולהעריך את המהפכה הציונית ראוי להכיר את סיפוריהן של נשות היישוב באמצעות כתיבתן הספרותית.

⁶ ש.ם.

⁷ שכטר (לעיל, הערה 4), עמ' 18–20, 22.

⁸ ליליה בסביץ, ולו רק הד: זיכרונות מקיבוץ עין חרוד, תל אביב תשמ"א, עמ' 107.

⁹ הס (לעיל, הערה 3), עמ' 144.

¹⁰ תמי קמינסקי, בדרך: נשות עין חרוד, 1921–1948, רמת אפעל 2019, עמ' 242.

¹¹ מרגלית שילה, נשים בונות אומה: הפרופסיונליות העבריות 1918–1948, ירושלים 2020,

עמ' 326.

מנקודת מבט של היסטוריונים מתעוררת השאלה: האם אפשר להשתמש בספרות יפה כבתייעוד אותנטי להכרת העבר? דיון בסוגיה זו הביא לדוגמה אלן פסקו.¹² לדבריו, אפשר לשפוך אור על נושאים שנעדרים מתיעוד ארכיוני באמצעות ספרות יפה שזכתה בזמן פרסומה לתהודה רבה.

הערכה דומה לשימוש בספרות יפה כתיעוד למחקר היסטורי הביעה ההיסטוריונית נטלי זימון דייוויס. לדבריה, רק באמצעות יצירות אומנות, ציור וכתביה, אפשר לשחזר רגשות, תפיסות ומוטיבציות שנהגו בעבר.¹³ עמדה זו הביעה גם ברכה חבס בסקירתה את 'קורות משפחה אחת': 'רחוק רחוק הוא הרכוש הספרותי שלנו מלייצג כראוי את דמות האדם ואורח החיים ומניעי המחשבה'.¹⁴ זו הייתה גם עמדתם של דוד דה פריס וטליה פפרמן, שהוציאו לאור בשנית את האוטוביוגרפיה של הניה פקלמן.¹⁵ בדברים שלהלן ברצוני לבחון את ערכה של כתיבה נשית כמסר חברתי וכתיעוד היסטורי ולברר כיצד השכילה הסופרת רבקה אלפר (1902–1958) לכרוך את תהליך בניין הארץ בתהליך העצמתן של נשות היישוב.

אלפר כתבה ארבעה רומנים תיעודיים ושני ספרונים תיעודיים עיתונאיים.¹⁶ הספר הראשון שבהם, 'פרפורי מהפכה – סיפור', מתאר את חייה טרם

¹² Allan H. Pasco, 'Literature as Historical Archiv', *New Literary History*, 35, 3 (Summer 2004), pp. 373–394

¹³ Natalie Zemon Davis, 'The Historian and Literary Uses', *Profession* (2003), pp. 21–27

¹⁴ ברכה חבס, 'בחצי טור: על צורה ספרותית אחת', דבר, 5.1.1956.

¹⁵ הניה פקלמן, **חיי פועלת בארץ: אוטוביוגרפיה**, באר שבע 2007 (פורסם לראשונה בהוצאה פרטית של המחברת בשנת 1935). בדומה לכך אפשר לשאוב מידע היסטורי גם מהתבוננות בביטויים ובשימושי לשון שנולדים ומתחלפים בתקופות שונות, כגון המילה זוגיות, שהשימוש בה לביטוי קשר מיוחד בין בני זוג החל רק בשלהי המאה הקודמת, ביטוי לעיצוב שותפות זוגית מסוג חדש. ואילו במילון בן-יהודה מפורש: 'זוגיות: סגולת דבר שהוא זוג' (אליעזר בן-יהודה, **מלון הלשון העברית**, ג, ברלין אתתמ"ג לחורבן [1908], עמ' 1304).

¹⁶ אלה ר' [רבקה אלפר], **פרפורי מהפכה**, בעריכת אשר ברש, תל אביב תר"ץ; רבקה אלפר, **המתנחלים בהר: מפי אחת הראשונות**, תל אביב תש"ד; הני"ל (עורכת), **בכל נפשנו... מפי חברות חולדה ורמת הכובש**, חולדה תש"ד; הני"ל, **בנות בניר: קורות משקי פועלות וחוות הלימוד**, תל אביב תש"ו; הני"ל, **קורות משפחה אחת**, תל אביב תשט"ו; הני"ל,

עלייתה לארץ; השני, המפורסם שבכולם, 'המתנחלים בהר: מפי אחת הראשונות', עוסק במשפחת מתיישבים במושבה מוצא; השלישי והרביעי, שני ספרונים, 'בכל נפשנו... מפי חברות חולדה ורמת הכובש' ו'בנות בניר', מביאים את קולותיהן של החלוצות, חברות תנועת העבודה. ספרה החמישי, 'קורות משפחה אחת', הוא סאגה שעלילתה מתפרסת על פני 120 שנה ובמרכזה בת היישוב הישן שנישאה לבן היישוב החדש והקימה עימו את ביתם ביפו ובתל אביב.

בכל חמשת ספריה הראשונים של אלפר הגיבורות הן נשים. ספרה השישי והאחרון, 'אנשי פקיעין', עוסק בכפר יהודי-ערבי בגליל שיושבת בו משפחה יהודית שלא נטשה אותו מימי בית שני ולא יצאה לגלות. הספר שגיבוריו הם גברים ומתוארות בו גם נשים, הובא לידי גמר ופורסם לאחר מותה בידי גיסה, אריה חצרוני.¹⁷ כל ששת הספרים אינם בדיוניים ואפשר לסווגם כסוגה מעורבת, ספרות יפה תיעודית, אם כי בספרים יש תיאורי שיחות ורגשות, והם רומנים ממש, ואילו הספרונים הם עיתונאיים, תיעודיים ממש. שתי תמות מרכזיות עוברות כחוט השני לאורך כתביה: הפרובלמטיקה של האישה ומפעל בניין הארץ כחזון נשגב.¹⁸

להלן אציג בקצרה את קורותיה של אלפר ואתמקד בשתי סוגיות מרכזיות: (1) מה הייתה הכתיבה בשביל אלפר? (2) מה המסר העולה מספריה בכל הנוגע למעמד האישה ולקשר בין מעמדה לתהליך בניין הארץ?

כתיבה ספרותית: צורך נפשי והגשמת ייעוד

בשנת 1926, כשהייתה בת 24, עלתה רבקה אלפר מאוקראינה לארץ ישראל לאחר מסע ארוך ומטלטל. מקורות חייה עולה כי כתיבה הייתה לה צורך

אנשי פקיעין, הביא לבית הדפוס אריה חצרוני, תל אביב תשכ"א. ב'אנשי פקיעין' הנשים הן גיבורות משניות בספר.

¹⁷ אלפר עסקה גם בעריכת ספרים ופרסמה מאמרים רבים ואף כמה סיפורים. ספר נוסף שהכינה אך לא סיימה, ראיונות עם השומר גרשון פליישר, הוציא לאור חצרוני: רבקה אלפר, **סיפורו של גרשון פליישר: ראשון הנוקדים איש 'השומר'**, תל אביב וירושלים תשל"ה.

¹⁸ כאמור, 'פרפורי מהפכה' אינו עוסק בארץ ישראל אלא בהצגת פגעי הגלות, ובכך מצביע על ארץ ישראל כעל מפלט. אלפר לא כתבה את שמה המפורש על הספר אלא חתמה בשם עט, אלה ר'.

נפשי שליווה אותה מילדותה. גיסה, אריה חצרוני, שפרסם על אודותיה ספר וגם רומן תיעודי על חייה ועשייתה,¹⁹ סיפר כי היא החלה בכתיבת 'פרפורי מהפכה', סיפור חייה בהסוואה עד מועד עזיבתה את ביתה, עוד בשבתה בבית הוריה באוקראינה.²⁰ לדבריו, לאחר שהשכיבה לישון את אחיה הקטנים היא 'ישבה והערתה את רחשי לבה על הנייר'.²¹ נעוריה העגומים הולידו בקרבה דחף נפשי לפרוק מעליה את חוויותיה הקשות באמצעות כתיבה. דחף זה בא לידי ביטוי בסגנונה ובעוצמת הרגשות שהביעה בספרה הראשון. כידוע, כתיבה אוטוביוגרפית היא בו בזמן אמצעי משחרר ואמצעי טיפולי.²² כתיבתה החושפנית ב'פרפורי מהפכה' בולטת בהיותה מנוגדת לאיפוק הרגשי שאפיין את המנטליות ואת הכתיבה במחצית הראשונה של המאה העשרים.²³

בעצתו של אחד ממוריה מצאה אלפר את שאר נושאי כתיבתה 'מתוך הליכתה לעם',²⁴ ומתוך הזדהות עמוקה עם נושאי כתיבתה ועם מרואייניה.²⁵ על פי כותב תולדותיה, עם הגיעה לארץ היא קיוותה כי בשהותה בקבוצת הפועלים 'מעבר' תוכל לשלב עבודת כפיים, כגון ניפוץ החצץ או אריזה, עם כתיבה לאחר יום עבודה מפרך. ואולם כשהגישה סיפור בדיוני, פרי יצירתה, לעורכי עלון הקבוצה, הם סירבו לפרסמו בטענה שהוא אינו משקף את חייהם. לאכזבה זו חברה תגובתו של הסופר שלום שטרייט,²⁶ שלאחר שביקשה ממנו לבחון את יצירתה הוא ריפה את ידיה באומרו כי כתיבתה בוסרית וטען כי מוטב שתקדיש את זמנה לעבודה חקלאית.

¹⁹ אריה חצרוני, **רבקה אלפר**, קריית גת תשכ"ה; הנ"ל, **כאש עצורה**, תל אביב תשל"ח.
²⁰ אלפר נולדה בפלך וילנה שבליטא ועברה משם לפולטבה שבאוקראינה (ויקיפדיה).
²¹ חצרוני, **רבקה אלפר** (לעיל, הערה 19), עמ' 4.
²² להתייחסות לסגנון סיפור חיים ראו: דוד דה פריס וטליה פפרמן, 'היווצרותה של פועלת', **חיי פועלת בארץ: אוטוביוגרפיה**, באר שבע 2007, עמ' 199–217; הס (לעיל, הערה 3), עמ' 6–7.
²³ שכטר (לעיל, הערה 4), עמ' 249.
²⁴ חצרוני, **רבקה אלפר** (לעיל, הערה 19), עמ' 4.
²⁵ שם, עמ' 43.
²⁶ שלום שטרייט (1888–1946) היה סופר, מבקר, מחנך. התגורר בפתח תקווה.

אלפר לא קיבלה את פסק דינם. הכתיבה הייתה בנפשה. היא החליטה לפרוש מחיי הקבוצה, להתפרנס באופן עצמאי ולהתפנות גם לכתיבה.²⁷ החלטתה היא עדות חותכת לחשיבות הכתיבה בעיניה, וחצרוני כינה תשוקה זו 'קדחת כתיבה'.²⁸ לאורך שנים התפרנסה אלפר ממגוון משלחי יד: עבודות משק בית, הוראה, עריכה והגהה של 'דבר הפועלת' וקבצים נוספים.²⁹

ביצירותיה הביעה אלפר את רתיעתה מעיסוק בעבודה שכל יעדה הוא השגת שכר. בשיחה עם לאה כהן, גיבורת ספרה 'המתנחלים בהר', טרם עלייתה לארץ, היא הביאה לידי ביטוי רתיעה זאת.³⁰ כאשר סיפרה לאה לידידתה על עיסוקה – תפירת כפפות מבוקר עד ערב – עיסוק שעורר בה שאט נפש, היא שאלה שאֵלה רטורית: 'האם כדאי להקדיש יום עמל לעשיית כסיות? האם אין על האדם לתת כוחו לדבר חשוב מזה?'³¹

אך מה היא העשייה הנכספת? בסיום הספר 'המתנחלים בהר' הביעה כהן עמדה ברורה בנידון. בדו-שיח מרתק נוסף השמיעה גיבורת הספר את עמדתה בכל הנוגע לחשיבות עבודת בניין הארץ לעומת הכתיבה על אודותיה.³² בשיחה של כהן עם עיתונאית, שאינה אלא אלפר בהסוואה, הטיחה בה כהן מילים אלה: 'בעוד מאה שנה נוכל לכתוב ספרים. עתה נחוצים לנו עובדי אדמה, עתה יש ליצור ראשית כל קרקע לעם, והספרים החשובים יכתבו כאשר יצמחו חיינו מן הקרקע [...] ראוי קודם לבנות את הגוף ורק אחר כך את הרוח [...] הגולה בוערת [...] בתל אביב הנשים

²⁷ חצרוני, רבקה אלפר (לעיל, הערה 19), עמ' 5–7; הנ"ל, כאש עצורה (לעיל, הערה 19), עמ' 19.

²⁸ חצרוני, כאש עצורה, שם, עמ' 19.

²⁹ חצרוני, רבקה אלפר (לעיל, הערה 19), עמ' 32–33. בספרים שערכה: רבקה אלפר (עורכת), **ספר האחים: אפרים וצבי גובר**, תל אביב תשי"ג.

³⁰ במהדורה הראשונה של הספר לאה כהן מכונה שרה. במהדורות שבאו אחריה השם שרה נעלם, וגיבורת הספר נקראה בשמה האמיתי. אפשר למצא דמיון בין קורותיה ומאפייניה של הדוברת, לאה כהן, טרם בואה לארץ, לדמותה של אלפר, מחברת הספר.

³¹ אלפר, המתנחלים (לעיל, הערה 16), עמ' 11.

³² אלענה פנסטין, 'המתנחלת בהר', עבודה סמינריונית לתואר בוגר, אוניברסיטת בר-אילן, תש"ס. בעבודה מובאת עדותו של נכדה הבכור של לאה כהן, שלדבריו הוא ובני משפחתו זוכרים כיצד אלפר ראינה את סבתם, ודו-שיח זה הוא שחזור של שיחתה של כהן עם אלפר. הם כינו את ספרה 'מסמך מהימן'.

מפורכסות. אנחנו בחזית [...] מקומך ליד החומה'.³³ ואילו העיתונאית השיבה: 'אין את משערת כלל כמה חשובים דברייך בשבילי [...] הקשחתי את לבי וישבתי אצלך, אולי למרות רצונך, כי התאוותי לשמוע דברייך המצליפים. דברי האמת שלך. אין את משערת כלל כמה חשובים דברייך בשבילי'.³⁴

בכותבו את ספור חייה של אלפר נדרש חצרוני להתלבטות זו ודן בשאלה מה עדיף, חיים של כתיבה ובניין או כתיבה על חיים אלה? לדבריו, זו הייתה תשובתה של אלפר: 'נדמה לי כי הסופר הוא מעין טפיל: אחרים בונים, יוצרים חיים, מקימים יסודות, והוא, שהוא כולו פרוץ וטרופ, בא ומוצץ ויונק מהם. ומאפרורית וקשי חיי הבונים הוא עונד עלי דפנה בראשו'.³⁵

אף שב'מתנחלים בהר' הביעה אלפר בבירור את עמדתה בכל הנוגע לחשיבות עבודת בניין הארץ לעומת הכתיבה על אודותיה, הכתיבה הייתה היעד החשוב בחייה. מדברי חצרוני עולה כי היא בחרה שלא לקשור את חייה עם גבר בסוברה שרצונה לכתוב גובר על כל רצון אחר. חצרוני סיפר כי בטלטוליה ממקום עבודה אחד למשנהו היא פגשה באחד המושבים מושבניק שהתיידדה עימו, ואף שקלה את האפשרות להקים עימו משפחה. ואולם מאחר שלהערכתה נישואין יחייבו אותה להשקיע זמן רב בעבודת משק הבית במושב על כל הכרוך בה, היא לא תוכל לממש את ייעודה ולהיות סופרת, ועל כן היא נטשה את המושבניק. חצרוני שחזר את הגיגיה: '[אני] שואלת עצמי כל בוקר, מה עשית אתמול? מה פעלת אתמול? ומה דבר בעל ערך יש בידך לפעול היום'.³⁶ בספרו על החלטתה שלא לוותר על הכתיבה הוא השתמש באופן פרדוקסלי בביטוי 'ארשתך לי באמונה'.³⁷ מלשון זו עולה כי אלפר העדיפה להתארכ עם כתיבתה.³⁸

³³ אלפר, המתנחלים בהר (לעיל, הערה 16), עמ' 307–309.

³⁴ שם, עמ' 311. ניסוח דומה של שיחה זו מובא גם ברומן שכתב חצרוני על אודות אלפר,

ראו חצרוני, כאש עצורה (לעיל, הערה 19), עמ' 67.

³⁵ חצרוני, רבקה אלפר (לעיל, הערה 19), עמ' 25.

³⁶ שם, עמ' 22; חצרוני, כאש עצורה (לעיל, הערה 19), עמ' 89–90.

³⁷ חצרוני, רבקה אלפר (לעיל, הערה 19), עמ' 22.

³⁸ על העדפת צעירות העלייה השנייה את החזון האידאולוגי על פני חיי משפחה ראו: עינת רמון, 'גישתו של א"ד גורדון לשוויון נשים', מרגלית שילה, רות קרק, גלית, חזן רוקם (עורכות), העבריות החדשות: נשים ביישוב ובציונות בראי המגדר, ירושלים תשס"ב, עמ'

אכן, הכתיבה הייתה לה ייעוד וצורך נפשי ראשון במעלה. לאחר שקיבלה אלפר חופשה של שנה מ'דבר הפועלת' ויצאה לשהות ביישוב פקיעין, תוכנית שציפתה לה זמן רב, היא הסבירה לרחל ינאית מה הניע אותה: 'לבוא ולשבת פה עם האנשים זמן ממושך – היה לי צורך נפשי, כמו מגע במקור, כמו טיול לתוך הארץ מלפני שלושת אלפים שנה [...] הצמאון עודנו רב מאד. כל שיחה עם זינאתי, כשישנה אשראה, הריהי תגלית'.³⁹ אלפר ביקשה ללמוד את העבר כדי להבין את מקור חיי העם היושב בארץ.

תיעוד מפעל בניין הארץ כמטרת חיים

כל חמשת הספרים של אלפר שבהם סיפרה על החיים בארץ עניינם תיעוד ספרותי של החיים בארץ. סוגה זו מטרתה אינפורמטיבית, כלשון הסופרת הקיבוצניקית אמה לוין, שאף היא הגדירה כך כמה מיצירותיה: 'רציתי שידעו איך זה התחיל'.⁴⁰ זו הייתה אף מגמת המחנכת יהודית הררי, שהצהירה כי סיפור חייה מטרתו למסור 'לדורות הבאים את מאבק חיינו'.⁴¹ זו הייתה גם המדיניות שהובילה רחל כצנלסון ב'דבר הפועלת'.

עוד מאפיין ייחודי של כתיבת אלפר הוא שחמישה מששת ספריה מוקדשים לתיאור חיי נשים. בארבעה מהם משורטטים חיי נשים בארץ, ואילו אחד מהם עוסק בחיי אישה טרם עלייתה. גיבורתו היא המחברת. ספרה האחרון, השישי, חורג מאלה. הוא מוקדש לחיים בארץ בכפר ייחודי שאינו נמנה עם היישוב החדש וגיבורו הוא גבר. עוד מאפיין שראוי לציון הוא אמירתה כי ארבעה מספריה נכתבו בעקבות ראיונות ושיחות עם גיבורות ספריה, כפי שעולה מהכותר של ספרה על גבורת נשות חולדה ורמת הכובש.⁴²

³⁹ חצרוני, רבקה אלפר (לעיל, הערה 19), עמ' 42; הנ"ל, כאש עצורה (לעיל, הערה 19), עמ' 143. דברי ינאית מובאים בכתבה לזכר שנה למותה של אלפר: 'לרבקה', **דבר הפועלת**, שנה כה (1959), עמ' 169.

⁴⁰ יפה ברלוביץ, 'נשים כותבות קיבוץ: קווים להתפתחותה של ספרות הנשים בתנועה הקיבוצית בתקופת היישוב', סילביה פוגל-ביזאוי ורחל שרעבי (עורכות), **בין הפרטי לציבורי: נשים בקיבוץ ובמושב**, רמת אפעל וירושלים תשע"ג, עמ' 101.

⁴¹ יהודית הררי למשה כרמון, 13.3.1948, הארכיון לחינוך יהודי, אוניברסיטת תל-אביב, 5.99.1607.

⁴² אלפר, בכל נפשנו (לעיל, הערה 16).

כותר המשנה של 'המתנחלים בהר', שיצא לאור בשנת 1944, הוא 'מפי אחת הראשונות', והוא נולד עקב מפגשה של אלפר עם הגיבורה לאה כהן בעת שהמחברת עבדה למחייתה בבית ההבראה במוצא. גם לאחר מכן, כשעבדה בניהול משק בית בירושלים, היא נהגה לנסוע לעיתים למוצא כדי לראיין את בני משפחת כהן, שהייתה להם 'כאחות'.⁴³ ואולם הספר אינו כתוב בגוף ראשון, ולשונו קולחת כלשון רומן רגיל.

בעקבות הצלחתו הציעה לאלפר רחל כצנלסון שזר, עורכת 'דבר הפועלת', לכתוב את קורותיה של משפחה נוספת, משפחת ילין. הצעה זו הולידה את ספרה החמישי, 'קורות משפחה אחת' (1955). הסבר על טיבו התייעודי של הספר מובא בדף הראשון מפי הגיבורה: 'אתם מבקשים, נכדיי, כי אחזור ואספר לכם על קורותינו בשנים עברו [...] עוד מעט ואאסף גם אני אל אבותי [...] והדורות הבאים יהיו סבורים, כי לא היו כלל אבות ואבות לאבותיהם [...] הבה איפוא ואעלה את הדברים לפניכם'.⁴⁴

בשער הספר הוסיפה אלפר אזהרה בדבר טיב התייעוד: 'האנשים שהיו בתקופת הזמן המתוארת בספר, אפשר שימצאו כאן וכאן שינויים ואי דיוקים בפרטי ספור המעשים, אך המטרה היתה – להאיר את התקופה בכללה על רקע תולדות משפחה אחת'.⁴⁵ חוקרת הספרות ניצה בן-דב, אשר ניתחה את הסוגה הביוגרפית וכינתה אותה 'כתיבה לימינלית' (סיפית, גבולית), ציינה כי גם בסוגה זו המספר לעיתים מוסיף נופך, כיד דמיונו הטובה, של 'מה שהיה יכול לקרות'.⁴⁶

החשבתה של אלפר את תיעוד תהליך ההתיישבות, ובייחוד את מפעלי הנשים וחוויותיהן, גרמה לפרסום שני ספרים נוספים: 'בכל נפשנו' (1944) ו'בנות בנר' (1946). הראשון, הצנום, שכותר המשנה שלו הוא 'מפי חברות

⁴³ חצרוני, כאש עצורה (לעיל, הערה 19), עמ' 67, 94; 'משפחת המתנחלים', **דבר הפועלת**, שנה כז, חוברת 7 (1958), עמ' 200.

⁴⁴ אלפר, קורות (לעיל, הערה 16), עמ' 11–12. אלפר הבהירה כי הספר נכתב בעקבות ראיונות ארוכים עם הגיבורה רחל ילין-סוכובלסקי-דנין.

⁴⁵ שם, עמ' 5.

⁴⁶ ניצה בן-דב, **חיים כתובים: על אוטוביוגרפיות ספרותיות ישראליות**, ירושלים תשע"א, עמ' 20.

חולדה ורמת הכובש', לא נשא את שמה של אלפר. מאחורי דף השער היא ציינה: 'רשמה וצרפה ר.א', ואף הדגישה בפתיח: 'הדברים [...] נרשמו בכל הדיקו והאחריות של עדות'.⁴⁷ ואולם לצד חתימת שמה בספרה 'בנות בניר' הקפידה אלפר לכתוב: 'ליקטה ועיבדה רבקה אלפר'.

את הוצאת ספרים אלה יזמו רחל ינאית בן-צבי ורחל כצנלסון (רובשוב) שזר ממועצת הפועלות,⁴⁸ ומבין דפיהם עולים קולותיהן של הגיבורות.⁴⁹ 'בכל נפשנו' מביא עדויות מאירוע שהתרחש לרגל חיפוש אכזרי אחרי נשק שביצעו כוחות בריטים בחולדה וברמת הכובש,⁵⁰ ואילו 'בנות בניר' פורס את תולדותיהן של שמונה משקי פועלות וחוות לימוד לנשים. הספר עמוס ציטוטים ארוכים מפי המייסדות. לדברי חצרוני, אלפר הגדירה את מפעל החוות במילים אלה: 'סיפורים אלה [החוה החקלאית] יכולים לשמש זרקור לדורות הבאים. זהו זר פרחים בתולדות העם בארץ ישראל. זוהי אפופיאה!⁵¹ מדבריה עולה גם הערכתה הרבה ללימוד תולדות העם שגוללה בספריה.

גם ספרה השישי של אלפר, 'אנשי פקיעין', מבוסס על תיעוד מוקפד של חייה של משפחת זינאתי, המשפחה היהודייה היחידה שנותרה בפקיעין ומעולם לא גלתה. המקום הילך עליה קסם:⁵² 'ביקרתי שם בהרבה בתים ערבים ושמעתי הרבה מעשיות [...] חייתי שם עם האנשים את חייהם, ונהניתי מחכמתו העמוקה של זינאתי'.⁵³ ואולם שלא כשאר ספריה, שנכתבו בארץ והתמקדו בנשים גיבורות שפעלו למען התחדשות היישוב, שהן מושא מחקרי, ב'אנשי פקיעין' ציירה אלפר משפחה יהודית ייחודית שמשמשת תזכורת לעבר היהודי של ארץ ישראל. סיפורו חורג מנושא מאמרי, ולא אדון בו.

⁴⁷ אלפר, בכל נפשנו (לעיל, הערה 16), עמ' 6. ההדגשה שלי.

⁴⁸ ברלוביץ (לעיל, הערה 40), עמ' 104.

⁴⁹ אלפר, בכל נפשנו (לעיל, הערה 16); הנ"ל, בנות בניר (לעיל, הערה 16).

⁵⁰ חצרוני, כאש עצורה (לעיל, הערה 19), עמ' 104.

⁵¹ שם, עמ' 94–95.

⁵² שם, עמ' 114.

⁵³ חצרוני, רבקה אלפר (לעיל, הערה 19), עמ' 37. ראו: רבקה אלפר, 'שמחה בקפיעין', דבר

הפועלת, שנה טז, גיליון 8 (1951), עמ' 204–206.

אלפר הכירה בחשיבות המידע על אודות מפעל בניין הארץ ובהנגשתו לקהל הרחב מחשש שמא 'ערכי האומה עלולים להישכח ולהימחק מזיכרון שבטיה'. במסיבה שנערכה בשנת 1955 לכבוד צאת 'קורות משפחה אחת' לאור הסבירה: 'תוך אגירת החומר למדתי – כל מה שיש לנו עכשו – יסודו הונח עוד אז, בימי הבראשית. כל דבר קטן וגדול מושך חיותו משם, מהדורות הקודמים, דורות האבות'.⁵⁴ ועוד: 'מאז היותי בארץ ראיתי גילויים אישיים יחידים במינם, בבחינת מרגליות מתגוללות בחוצות ואין מספיקים להרים אותן ולקבען, כיאה להן, בכתר האומה'.⁵⁵

לדבריה של אלפר, סיפור העבר אינו אנקדוטה אלא ידע ערכי רב חשיבות. היא העריכה שהמידע המובא בספרה היה בלתי ידוע, ייחודי. זו הייתה גם הערכתה בכל הנוגע למידע האצור בספרה 'המתנחלים בהר', שהופעתו קדמה בעשור ל'קורות משפחה אחת'. באותו מעמד הודתה: 'לולא צררתי בספר את דמותה של לאה [...] יתכן והגבורה הישראלית של אשה זו [...] לא היתה נודעת לעולם'.⁵⁶ במכתב אישי לידידתה רחל ינאית הסבירה כי כתיבתה נעשית 'מתוך הזדהות ככל האפשר עם האנשים'.⁵⁷

המחקר הספרותי מיעט להידרש לכתיבה תיעודית ולהעריך אותה. העיתונאית והסופרת ברכה חבס, שהיא עצמה עסקה רבות בתיעוד תקופתה, הסבירה עד כמה זו עבודה מפרכת 'שאין עמה עטרת כבוד של יצירה [...] עד כמה כפויט טובה היא'.⁵⁸ עם זאת היא ציינה את חשיבות התיעוד: 'כבר החמצנו והפסדנו לא מעט בשטח זה [הסיפור הביוגרפי], פרשיות ודמויות שהיו כבארות מפכים חלפו ועברו ללא עקבות כראוי להם'.⁵⁹ בעיני חבס הייתה הכרת העבר כמים חיים על נפש צמאה. יושב ראש הכנסת הראשונה, יוסף שפרינצק, הודה לאחר פטירתה של אלפר: 'אולי מישהו יראה בכתיבתה

⁵⁴ חצרוני, כאש עצורה (לעיל, הערה 19), עמ' 138.

⁵⁵ מדברי אלפר בבית הנשיא בן-צבי לכבוד הופעת הספר; רבקה אלפר, 'פתיח', קורות משפחה אחת, ירושלים תשט"ו, עמ' 7.

⁵⁶ שם, עמ' 7–8.

⁵⁷ חצרוני, כאש עצורה (לעיל, הערה 19), עמ' 144.

⁵⁸ חבס (לעיל, הערה 14). ציטוטים ממקור זה הביא חצרוני, שם, עמ' 138–139.

⁵⁹ שם.

של רבקה אלפר פרימיטיביות, אולם דוקא צורה זו של כתיבה, הספוגה חן ואמת, קובעת את ערכם הקיים של ספריה.⁶⁰

קריאה עכשווית בכתבי אלפר מעלה תובנה חדשה שלא הוזכרה עד כה במחקר ההיסטורי על כתיבתה. לצד העלאת מידע היסטורי לא מוכר על אודות מעמדן השפל של נשים יהודיות בעיירה, ביישוב הישן ואף בכפר פקיעין, שרטטה אלפר במכחול רחב שינויים דרמטיים שהתחוללו בחיי נשים יהודיות בארץ מראשית ההתיישבות הציונית ועד קום המדינה, ממצב של השפלה בחברה המסורתית למצב של העצמה ויכולת לתרום למפעל בניין הארץ. רעותה של אלפר, רחל כצנלסון, היטיבה לנסח זאת: 'בארץ נגלה לפני העולם באור אחר'.⁶¹ כפי שברצוני להראות בהמשך הדברים, העולם האחר שנגלה לפני שונה במידה רבה גם מהעולם שנגלה לא אחת לבני התקופה, כפי שעולה מעדויותיהם, שאידרש אליהן בקצרה.

בדבריי שלהלן אעמת את דמות האישה המושפלת בכתיבתה האוטוביוגרפית האישית של אלפר עם כתיבתה המכונה 'עסקנית' [...], אידיאולוגית,⁶² המצויה בשאר ספריה העוסקים בבניין הארץ, שבהם מוצגות נשים גיבורות. במילים אחרות, אבחן את כתיבתה של אלפר מנקודת מבט מגדרית: מתיעוד מצבה השפל של האישה בעיירה ובחברה המסורתית⁶³ לתיעוד תהליכי העצמה ורכישת עצמאות שהתרחשו תוך כדי עשייתה רבת החשיבות בבניין הארץ.⁶⁴

תיעוד מעמדה השפל של האישה בעיירה

'פרפורי מהפכה', סיפור חייה של אלפר עד עלייתה, הוא היחיד מספריה שאינו עוסק בחזון הציוני אלא מציג את תשלילו – החיים הקודרים של המעמד הבינוני הנמוך של החברה היהודית במזרח אירופה. בחיים קודרים אלה בולט במיוחד מעמדה הנמוך של האישה, שנמצאת מייצגת את החברה כולה. ההיסטוריון פרטה צ'טרג' העריך שהוויית הנשים אינה הוויית שוליים

⁶⁰ יוסף שפרינצק, 'מדברי יידידים', *דבר הפועלת*, שנה כד, חוברת 7 (1958), עמ' 202.

⁶¹ רחל כצנלסון, 'רבקה אלפר', *דבר הפועלת*, שנה כד, חוברת 7 (1958), עמ' 201.

⁶² Orían Zakai, 'A Uniform of a Writer: Literature, Ideology and Sexual Violence in the Writing of Rivka Alper', *Prooftexts*, 34 (2014), pp. 232–270

⁶³ 'פרפורי מהפכה' וקטעים העוסקים בזמנים שקדמו לעליית הגיבורה ב'מתנחלים בהר'.

⁶⁴ 'מתנחלים בהר', 'קורות משפחה אחת', 'בכל נפשנו', 'בנות בניר'. ראו לעיל, הערה 16.

של החברה אלא החוויה המכוננת המשפיעה על הגדרתה העצמית של החברה.⁶⁵

שם הספר, 'פרפורי מהפכה', מתייחס למהפכה הקומוניסטית שפרצה ברוסיה בשלהי מלחמת העולם הראשונה, אך גם למהפכה שהתרחשה בלבנה של הגיבורה, אשר הולידה את החלטתה לעלות לארץ ולכונן בה חיים חדשים. ככל הנראה הייתה אלפר מודעת לאופיו הנועז של ספרה, ובניגוד למקובל בכתביה אוטוביוגרפית, לא חתמה את שמה על ספרה אלא הסוותה אותו.⁶⁶ גיסה אריה חצרוני העיד על כך בכותבו את קורות חייה.⁶⁷

סיפור חייה של אלפר, שמכונה בספרה בתיה פרלמן,⁶⁸ מתחיל כשנודע לה שאימה שיינה הרתה פעם נוספת, ה-13 במספר.⁶⁹ במשפחתה, שנמנו בה עימה שמונה ילדים, נותרה בתיה הבת הבוגרת לאחר ששני אחיה ואחותה הגדולים ממנה עלו לארץ.⁷⁰ האם שיינה, שנחלשה משנים של עבודה מפרכת, לא עמדה בתלאות ההיריון והלידה ונפטרה לאחר ייסורים עם עובריה. מה שנתפס יעד נשי אולטימטיבי – הבאת ילד לעולם – אירוע שאמור להיות מקור לשמחה, הביא אסון. אבי המשפחה קצרה ידו מלפרנס את בני ביתו וגם לטפל בהם, ולאחר מות רעייתו נפל עול גידול ארבעת הילדים הקטנים על כתפי הבת הגדולה, בתיה. אלפר תעדה בפירוט את מחלת אמה, את האבל על פטירתה, את ההטרדות המיניות שהטריד אותה אביה ואת ניסיונותיו הכושלים למצוא בת זוג חדשה שתטפל במשק ביתו ובילדיו ותספק את צרכיו המיניים.

⁶⁵ Partha Chatterjee, 'Their Own Words', Edward Said and Michael Sprinker (eds.), *A Critical Reader*, Oxford 1992, p. 205

⁶⁶ ראו לדוגמה דיון בספריהן של איטה ילין ושל יהודית הררי אצל מרגלית שילה, 'פרטי כציבורי: איטה ילין ויהודית הררי כותבות אוטוביוגרפיה', **אתגר המיגדר: נשים בעליות הראשונות**, בני ברק 2007, עמ' 101–133.

⁶⁷ חצרוני, רבקה אלפר (לעיל, הערה 19), עמ' 4.

⁶⁸ בשם פרלמן יש שלוש אותיות משמה אלפר, ואילו כינויה בתיה מרמז על היותה הבת במשפחתה.

⁶⁹ ככל הנראה ארבעה מההריונות הסתיימו בלידת נפל.

⁷⁰ בספרה לא נדרשה אלפר כלל לאחיה ולאחותה הבוגרים ממנה שעלו לארץ לפנייה.

לדברי חוקרת הספרות תמי הס, תיעוד של פגיעות מיניות בחברת היישוב הוא נדיר, ומצוי רק בכתיבת נשים.⁷¹ קמינסקי ציינה במחקרה כי גם במגזר הקיבוצי, חברה שנתפסה פתוחה, לא נידונו עניינים שבינו לבינה, לא בכתב ולא בעל פה.⁷² שכטר גיבתה את דבריה וציינה כי בספרות שכתבו חברי קיבוץ ובדיונים ציבוריים לא נמצאו אזכורים לענייני מין.⁷³

בניגוד להערכות אלה, אלפר הנועזת תיארה בגילוי לב כיצד הטריד את בתיה אביה אריה פרלמן. בדירתם הקטנה הייתה מיטתה סמוכה למיטת אביה, ובלילות לאחר מות אימה גיששו-רפרפו ידיו על אבריה. כאשר עימתה אותו בתיה עם מעשיו הוא פרץ בבכי והתנצל: 'אני לא אשם [...] יש בי דם כזה [...] אני לא יכולתי לשלוט בי'.⁷⁴ פרלמן אימץ את התפיסה שלפיה מעשה ההטרדה אינו נתון לרצונו, אלא טבעו הגברי הוא השליט. אכן, על פי ההלכה היהודית השמירה על טוהר הגבר מוטלת עליו, אך זו באה לידי ביטוי בהלכות צניעות שמוטלות על האישה, ובמיוחד באיסור נגיעה, שאימצו גם נשים.⁷⁵ האב לא השכיל להתגבר על יצרו, ואלפר מספרת כי לאחר שהחלה בתיה ללון מחוץ לביתה הטריד אביה אישה נוצרית צעירה שהגיעה לביתם כדי לסייע בעבודות הבית.⁷⁶

הטרדה מינית היא מטבע לשון⁷⁷ שנוצר ברבע האחרון של המאה הקודמת בארצות הברית. אורית קמיר, מובילת היוזמה לחקיקת החוק למניעת הטרדה מינית, הגדירה תופעה זו במילים אלו: 'הטרדה מינית היא התייחסות בלתי רצויה לאדם, לרוב לאשה, כאל אובייקט מיני [...] היא מקשרת את האשה עם השקפת עולם שבמסגרתה מיניותה היא ביטוי לחולשה'.⁷⁸ הטרדה מינית, או פגיעה מינית, הן אחד הביטויים הבולטים בחברה פטריארכלית למעמדה השפל של האישה. האקט הפוגעני המופעל עליה מבטא את תחושת

⁷¹ הס (לעיל, הערה 3), עמ' 96.

⁷² קמינסקי (לעיל, הערה 10), עמ' 131.

⁷³ שכטר (לעיל, הערה 4), עמ' 346.

⁷⁴ אלפר, פרפורי מהפכה (לעיל, הערה 16), עמ' 27-28.

⁷⁵ איסור מגע נובע מהאיסור שחל על הגבר לקיים יחסים עם אישה נידה.

⁷⁶ אלפר, פרפורי מהפכה (לעיל, הערה 16), עמ' 76.

⁷⁷ התופעה כמובן ותיקה ביותר.

⁷⁸ אורית קמיר, פמיניזם, זכויות ומשפט, תל אביב תשס"ב, עמ' 189. החוק נחקק ב-1998.

העליונות הגברית וממחיש את נחיתות הנשים, שנתפסו ועדיין נתפסות בחברות רבות כרכוש הגבר.

הנשים המשורטטות ב'פרפורי מהפכה' נתפסות בעיני הגברים כמי שכל ייעודן אינו אלא לשרת את בני המין הגברי. בעקבות מותה של אשתו הראשונה ביקש אריה פרלמן לשאת אישה שנייה, ומניסיונותיו בנידון עולה תפיסת הרעיה כפי שרווחה בעירה של אלפר, וילנה שבליטא, בראשית המאה העשרים. אלפר פרסה את מחשבות אביה על אשתו המיועדת: 'ניכר כי איננה חכמה ביותר, לא מפותחת. אך לא נורא, לגמרי לא נורא. אולי גם מעלה היא. אין לי צורך במחוכמת ביותר, העיקר שתהיה אשה ובעלת בית טובה'.⁷⁹ כלפי כלתו המיועדת פנינה, אלמנה צעירה ללא ילדים, הוא הפגין יחס אינטרסנטי לחלוטין. הוא ראה בה אישה שתטפל בביתו ובילדיו ותספק את יצריו. בפגישתם היחידה, שבוע לפני נישואיהם, הם מיעטו לדבר זה עם זה. לאחר החופה הוא ביקש לממש מייד את נישואיו ואוכזב קשות לאחר שאשתו החדשה הסבירה לו כי היא נידה, ועליו לדחות את מבוקשו. אכזבתו הולידה שנאה עזה כלפיה.⁸⁰

פנינה הפנימה את היחס אליה כאל יצור שאמור לספק את צורכי הגבר, וכך חשה: 'אני כשפחה בבית'.⁸¹ מחשבה דומה עלתה בהרהוריה של צעירה אחרת שהאלמן, אריה פרלמן, חכך בדעתו אם לשאתה: 'החשבון הגס שלו חתך בה כבסכין: האם חפץ אני שקונים אותי?⁸² לתלות המשפילה בגבר חברה לעיתים הכמיהה הבסיסית לאימהות. פנינה חשה לא רק עלבון עמוק לנוכח יחסו הדוחה של בעלה כלפי מיניותה, אלא גם צער עמוק נוכח הבנתה כי אם אריה פרלמן לא יקיים עימה יחסי אישות, רצונה להיות אם לילד לא ימומש: 'לא גבר נחוץ לי [...] ילד נחוץ לי'.⁸³

גם בתיה חשה תחושה של השפלה לא רק מצידו של אביה אלא גם מצידו של אהובה הקומוניסט היהודי בוריה. היא סיפרה: 'אהבתם מלאה את כל

⁷⁹ אלפר, פרפורי מהפכה (לעיל, הערה 16), עמ' 33.

⁸⁰ שם, עמ' 41, 48.

⁸¹ שם, עמ' 45.

⁸² שם, עמ' 159.

⁸³ שם, עמ' 67.

ישותם, מלאה את האויר, השתפכה על כל היקום,⁸⁴ אך בוריה בז למיסוד יחסיהם בכבלי נישואין, שהגדיר 'עניבה על הצוואר, אך אחודנו הנהו חופשי ובריא. אצלנו הולכים ונוצרים חיים חדשים, שלמים'.⁸⁵ בתיה חשה משיכה עזה לבוריה, אך היא נמנעה מלקיים עימו יחסים. אומנם יחסי אישות ללא נישואין היו נפוצים בעת זו, ובשנת 1920 הייתה ברית המועצות המדינה הראשונה בעולם שהתירה הפלות בחוק.⁸⁶ ואולם בתיה הייתה מלאת פחדים שמא תהרה ובוריה יגויס לצבא ויהיה עליה להפסיק את לימודיה ולהתמודד בגפה עם הפלה.

אלפר תיארה את ניסיונה של בתיה האוהבת להסביר לאהובה את סיבת רתיעתה ממימוש אהבתם: 'תחבולות? ניתוחים? לא בוריה-ק, יקירי. לא צריך. זה מאוס, זה שפל, למה לנו? זה יפגום את כל היופי'.⁸⁷ רעותה של בתיה, סוניה, חיזקה אותה: 'האם יש בעולם דבר מעליב כניתוח זה? האם מוכשר מי להשיג זאת? [...] סכנה לאבד לעולם את הכשרון להיות אם'.⁸⁸ בוריה לא גילה הבנה כלפיה ונטש אותה.

לתסכוליה ואכזבותיה של בתיה חברו גם מאמציה לשחרר מהכלא את אביה, שעבר על כללי החוק בעניין כלכלי בברית המועצות הקומוניסטית. היא חשה מחנק בחייה והחליטה לעזוב את ביתה למגינת לבם של אביה ואחיה הקטנים, ולשים פניה לארץ ישראל. החלטתה הפתאומית מוצגת בספר כבריחה מהגולה המנוונת, מחיים מאכזבים ומתפיסת האישה כיצור מדוכא, ולא כמילוי של משאת נפש, מימוש של חזון ציוני. 'פרפורי מהפכה' מסתיים עם עלייתה של בתיה לרכבת שפניה לנמל, ומשם לארץ ישראל. לדברי חוקרת הספרות אוריאן זכאי, יציאתה המהירה לארץ באה כדי להבריאה את גוף האישה המחולל.⁸⁹

⁸⁴ אלפר, פרפורי מהפכה (לעיל, הערה 16), עמ' 111.

⁸⁵ שם, עמ' 112–113.

⁸⁶ לילך רוזנברג-פרידמן, **ציונות מבטן ומלידה: הילודה ביישוב ובמדינת ישראל בראשיתה:**

מניעתה ועידודה 1918–1960, שדה בוקר 2023, עמ' 27–28.

⁸⁷ אלפר, פרפורי מהפכה (לעיל, הערה 16), עמ' 121.

⁸⁸ שם, עמ' 127. לדעות סותרות על אפשרות של הפלה לנוכח קשיים כלכליים ולחץ בנידון מטעם מוסדות הקיבוצים ראו: תמר שכטר, **לכבוש את הלב: סיפורה של רחל כצנלסון**

שזר, ירושלים תשע"ב, עמ' 255–257.

⁸⁹ זכאי (לעיל, הערה 62), עמ' 241.

מבט קצר נוסף לעבר מצבה השפל של נערה שחיה בגלות, בוילנה, עולה גם מתיאור לאה כהן, גיבורת 'המתנחלים בהר'. בעודה בבית הוריה המבוסס סירבה לאה הצעירה, שהצטיינה בלימודיה וביפי הופעתה, לשמוע בקול אמה ולהינשא לבחור שלא היא בחרה. אמה התקיפה סירבה לראות בבתה הצעירה יצור עצמאי, ועל לאה הוטל להיפגש בעל כורחה עם מועמדים שנכפו עליה. היא חשה מושפלת, 'דוויה [...] צרובת עלבון',⁹⁰ אך אמה המאוכזבת ראתה בה בת 'סוררה'.⁹¹

תמונה קשה אף יותר של אישה מושפלת עולה גם מסיפור נשות משפחת זינאתי שחיו בפקיעין בכפר ששימר את מעמד האישה כפי שהיה מקובל בתקופות קדומות. נאסר עליהן ללמוד; הן היו בבחינת סחורה עתירת הון לאבותיהן, שהיו זכאים למוכרן לנישואין למרבה במחיר; הבעל בפקיעין היה רשאי להלקות את אשתו, כפי שטענה אחת מבנות המקום: 'וכי מפני שהרביץ בה צריכה היתה לברוח ממנו? רבים המכים את נשותיהם ועדיין לא מתה מזה אף אחת. זו זכותו של הגבר'.⁹²

ללאה, כמו לבתיה, היה מוצא – עלייה לארץ ישראל המתחדשת. אומנם דרכה לא הייתה קלה. לאה התאהבה בסתר ביצחק, והוא החזיר לה אהבה, אך היה חסר אמצעים שיאפשרו להם להינשא. הפתרון שנמצא למימוש אהבתם היה עלייה לארץ ישראל, אך יצחק, שמיהר לעלות, התקשה להתקיים ולסייע לאהובתו להצטרף אליו. לאחר שחיכתה שנים מספר ועזרתו בוששה לבוא, לאה העצמאית אזרה עוז ועלתה לארץ בכוחות עצמה. באותה עת אביה כינה אותה 'פורצת גדר' וטען שהיא מצטרפת אל 'נערים מחללי שבת ובוזי קודש'.⁹³

העלייה לארץ: העצמה נשית ותרומה לאומית

עצמאות נשית נתפסה בחברה המסורתית בעיירה היהודית כפגיעה במסורת וכפריצת גדר, כפי שעולה מסיפורי חייהן של אלפר ושל לאה כהן. בארבעה מספרים של אלפר הגיבורות הן נשים המעורבות בבניין הארץ שעברו תהליך

⁹⁰ אלפר, המתנחלים בהר (לעיל, הערה 16), עמ' 16.

⁹¹ שם, עמ' 19.

⁹² אלפר, אנשי פקיעין (לעיל, הערה 16), עמ' 36.

⁹³ אלפר, המתנחלים בהר (לעיל, הערה 16), עמ' 27.

של העצמה. אלפר הגשימה את אמירתה של ליליה בסביץ: 'פעלה ודמותה של האשה החדשה שקמה לנו בארץ תבעו את ביטויין, את הנצחתן',⁹⁴ והנציחה אותן בספריה.

א. בניית מושבה כהעצמה נשית: לאה כהן

במחקרה על ספרות הנשים בקיבוץ נדרשה יפה ברלוביץ לשלושה רומנים שאפשר לסווגם 'רומן התבגרות'. בשלושתם הגיבורה עולה לארץ בתקוות גדולות למימוש עצמה כאישה חדשה, אך חזונה 'מתפוגג ומתמוסס עם עלייתה'.⁹⁵ בניגוד לרומנים אלה, בספר 'המתנחלים בהר' העמידה אלפר דמות שונה – גיבורה שקשיי ארץ ישראל שניצבו בפניה העצימו אותה והציבו אותה כדמות החזקה בספר, שעולה ביכולותיה ובעשייתה גם על הגבר שותפה לחיים.

כידוע, ארץ ישראל נקנית בייסורים. כאשר יצחק, חתנה של לאה, הגיע לארץ בשלהי שנות השמונים של המאה ה-19, הוא היה שבוי בתפיסה כי אשת איש מנועה מלתרום לכלכלת המשפחה: 'רצוני שאת תהיי עקרת הבית, תכהני פאר בבית'.⁹⁶ הוא החל לעבוד את האדמה ואף קנה בתשלומים חלקה משלו במושבה רחובות. ואולם למרות חריצותו לא אפשר לו מצבו הכלכלי להזמין אליו את ידידתו. כאמור, לאה נוכחה לדעת כי עליה להוציא לפועל את תוכניתה בעצמה, ולאחר טלטולים לא מעטים הגיעה לחוף יפו בחשוון תרנ"ה (1894).

האתגרים שחילו לה בארץ העצימו את תכונותיה המיוחדות: אומץ לב, עצמאות מחשבתית, נחישות ונאמנות למטרה. מייד לאחר בואה לרחובות חברה לאה ליצחק והייתה שותפה בעבודותיו. היא הרכיבה עימו יחד גפנים בכרם ואף יצאה עימו לשמירה בשדות. אלפר ציינה: 'הכל השתוממו, מחזה לא רגיל אז, שאשה תעבוד בחוץ בעבודות גבר'.⁹⁷ אכן, עדויות על עבודת

⁹⁴ בסביץ (לעיל, הערה 8), עמ' 162.

⁹⁵ ברלוביץ (לעיל, הערה 40), עמ' 121. אלו הם הרומנים הנידונים: שרה גלזמן, **חומות הברזל: רומן מחיי אסירי ציון ברוסיה הסובייטית**, ירושלים תש"א; יהודית מנש, **נעורים**, תל אביב תש"ח; רבקה גורפיין, **כוכבים מעל לגן**, מרחביה 1964.

⁹⁶ אלפר, המתנחלים בהר (לעיל, הערה 16), עמ' 25.

⁹⁷ שם, עמ' 57.

נשים במשק החקלאי במושבות הראשונות היו נדירות.⁹⁸ אנשי רחובות הם שהאיצו בבני הזוג להינשא, ובנאומים שנישאו בחתונתם דימו הדוברים את זיווגם של בני הזוג לזיווג 'האדם והארץ, האיש והאדמה'.⁹⁹

את מעברם של יצחק ולאה מרחובות למושבה מוצא יזם איש חובבי ציון, יחיאל מיכל פינס, שהסתייע בתמיכת ועד יהודי גרמניה.¹⁰⁰ אדמת המושבה מוצא, שנבנתה על ההר סמוך לירושלים, נקנתה ב-1860, אך אכלוסה התמהמה.¹⁰¹ פינס הציע ליצחק, העובד המסור אשר היה 'נאמן עם דת אבות[ו]',¹⁰² לרכוש נחלה במוצא, אך באותה עת גם הזהירו כי עבודת האדמה בהר שונה מזו הנהוגה בשפלה וכי 'שוב ארץ ישראל מלחמה היא ולא עסק'.¹⁰³ לאה נענתה לאתגר בשמחה מתוך תקווה כי ביישוב החדש תוכל לחנך את ילדיהם ב'נוסח חיים עברי כמנהג האבות'.¹⁰⁴

בהגיעם לחלקת אדמתם במוצא בירכה לאה 'שהחיינו', ויצחק ענה: 'עתה קמה הברית המשולשת: אני ואת והקרקע'.¹⁰⁵ המפגש עם הארץ עורר נימים לא ידועים שנקבעו בנפשה של לאה מילדותה, ולדברי אלפר: 'ארץ ישראל קבועה זה עידן ועידנים בנפשה בבהירות רבה, כחלק מישותה, שינקה אותה עם חלב אמה, שנמסרה לה בירושה מדור דור'.¹⁰⁶

נחלתם במוצא נבנתה על ידי שניהם מתוך שותפות. יצחק חפר בקרקע, ולאה סיקלה אבנים; יצחק קנה פרות והאכילן, ולאה חלבה אותן, הכינה חמאה וגבינה ושיווקה את התוצרת בעיר. הקצבה שקבלו מהחברה היהודית-גרמנית שתמכה במקום לא הספיקה לכל צורכיהם, ולעיתים הם רעבו ללחם.

⁹⁸ שילה (לעיל, הערה 66), עמ' 37.

⁹⁹ אלפר, המתנחלים בהר (לעיל, הערה 16), עמ' 58.

¹⁰⁰ ישראל פריידין, 'יחיאל מיכל פינס בין "היישוב הישן" ל"יישוב החדש"', קתדרה, 51 (אפריל 1989), עמ' 93-102.

¹⁰¹ רן אהרנסון, 'הקדמה', רבקה אלפר: המתנחלים בהר: מפי אחת הראשונות, ירושלים תש"ס, עמ' 1-3.

¹⁰² אלפר, המתנחלים בהר (לעיל, הערה 16), עמ' 64.

¹⁰³ שם.

¹⁰⁴ שם, עמ' 67.

¹⁰⁵ שם, עמ' 72.

¹⁰⁶ שם, עמ' 57.

לאה למדה מהערביות אילו עשבים ללקט, כיצד להכין פיתות וכיצד לכבס, ובהיעדר רופא במושבה סייעה להן לרפא את ילדיהן.¹⁰⁷ לאחר זמן מה הוצעה להם נחלה בעבר הירדן שבה תנאי מגורים טובים וקלים יותר, ויצחק שקל את ההצעה, אך לאה הצהירה: 'מן ההר לא נזז'.¹⁰⁸ התמודדותה של לאה עם קשיי המקום העצימה אותה ואת הערכת יצחק כלפיה: 'חידה רעייתו לו בעולם. אתה יעבור באש ובמים, אתה ירים סלעים ויטחנם'.¹⁰⁹ אלפר כינתה אותה 'אחד מיצורי בראשית'.¹¹⁰

שלא כנשות האיכרים המעטים האחרים שאף הם התיישבו במוצא אך עזבוה מהר, לאה השכילה להתמודד עם אתגרי המקום. עם זאת היא הייתה מודעת מאוד לקשיים המיוחדים של מושבתה, וכששאל אותה על תנאי המחיה במקום מבקר שהתעניין בהתיישבות במוצא, היא הצביעה על קשיי הנשים והזהירה: 'תתיישב כאן רק אם אשתך תסכים אתך. כי על האשה יכבד פה העול. אנחנו מתקיימים פה רק מפני שאני מרוצה, מפני שאני מכירה כי עלינו להסתגל לתנאים [...] שמטרה קדושה לפנינו. הנה יש לבוא באהבה, כאם שאוהבת את ילדה ולא תפרוש ממנו'.¹¹¹ ההתיישבות נתפסה בעיניה מעשה קדוש, ואת מסירותה לעשייה היא השוותה למסירות אם לילדיה.

אכן, מחויבותה ואהבתה של לאה למוצא גברו אפילו על דאגתה לעצמה ולילדיה. כאשר מלאו ימיה ללדת, ניסו ידידיה הירושלמים, בני משפחת ילין, לשכנעה להישאר בביתם, סמוך למציאותם של מיילדת או רופא שהתגוררו בעיר, אך לאה התעקשה שילדה ייוולד במוצא: 'גם בתו של כלבא שבוע ילדה במתבן'.¹¹² למרות קשיי הלידה היא נהגה כך גם בלידת שאר ילדיה. זאת ועוד, טיפולה בתינוקה לא הפחית את מכסת שעות עבודתה, והיא לקחה אותו עימה לעמלה בשדה. אכן, השתתפותה המתמדת בעבודה החקלאית הייתה תופעה יוצאת דופן בזמנה, כפי שעולה מעדויות בני התקופה.¹¹³

¹⁰⁷ שם, עמ' 216–217.

¹⁰⁸ שם, עמ' 126.

¹⁰⁹ שם, עמ' 69.

¹¹⁰ שם.

¹¹¹ שם, עמ' 113.

¹¹² שם, עמ' 90.

¹¹³ שילה (לעיל, הערה 66), עמ' 37–38.

לאה חוותה ארבע לידות של נפלים ושש לידות של בנים בריאים: אמוץ, שאותיות שמו הן מוצא; עמירב, מתוך תקווה כי 'ריב עמי בהר';¹¹⁴ עזריה, מתוך תפילה 'עזרנו אלוקים להיאחז בהר הזה',¹¹⁵ וכן עמרם, אמציה ודניאל. כל אחד מהם התקבל כשותף מלא לעבודה, ועם זאת לאה הקפידה שהם יתמידו בלימודיהם ולא ייעדרו מבית הספר בשל נחיצותם לעזרה בנחלה.¹¹⁶ שלא כאנשי ירושלים, שבתקופה הנדונה הקנו לילדיהם חינוך תורני בלבד, לאה ביקשה 'להקים דור של עובדי אדמה' שהם גם בני תרבות.¹¹⁷

הקשיים לא מוטטו את דבקותה של לאה במוצא. כשדירתם לא נשלמה הם התגוררו במרתף אפל או בסוכה. לאה הכריזה: 'הביל'ויים סבלו יותר ממנו ונשאו את סבלם באורך רוח'.¹¹⁸ תושבי מוצא ראו בה את האחראית להיאחזות בהר, ואכן, תנאי החיים הקשים הטביעו חותמם על הופעתה. כשהגיעו הוריה לארץ התקשתה אמה לזהותה. אלפר פירטה לא רק את הניצחונות שנחלה לאה במאבקה למען בניין היישוב אלא גם את חולשותיה: יחסה הנוקשה להוריה ולכל מי שלא עמד בציפיותיה. לאה הכירה בכך, וברגע קשה במיוחד הודתה: 'אולי לשווא היה העמל, לשווא הסבל. למה העמיסה עול זה על יצחק? למה העמיסה סיגופים אלה על ילדיה? למה תפתה אנשים לבוא אל ההר?'¹¹⁹ אכן, תרבות החברה המגויסת והעמידה בקשיים תרמה לעיצוב אנשים מאופקים ותובעניים.

סיפור 'המתנחלים בהר' מתפרס על פני עשרות שנים ומסתיים בהיות ילדיהם של לאה ויצחק בוגרים והורים לילדים, בעת שהעם היהודי מצוי בתקופת השואה. עידן קשה זה החריף את תחושתה של לאה כי התעקשותה והקורבנות שהקריבה למען בניית מוצא הם צו השעה. להבנתה, ההתיישבות בארץ היא היעד הראשון במעלה של העם היהודי, והוא דוחה כל יעד אחר. ובלשונה של לאה אל העיתונאית שביקרה במוצא: 'אנחנו בחזית [...] מקומך

¹¹⁴ אלפר, המתנחלים בהר (לעיל, הערה 16), עמ' 116.

¹¹⁵ שם, עמ' 127.

¹¹⁶ שם, עמ' 202.

¹¹⁷ שם, עמ' 219.

¹¹⁸ שם, עמ' 106.

¹¹⁹ שם, עמ' 193.

ליד החומה. אם את נעדרת, מקומך נפקד, והאויב יפרוץ בה פרץ. וזו מצודה אחרונה לנו.¹²⁰

ב. מבת היישוב הישן ל'בת הארץ': רחל ילין-סוכובולסקי-דנין
במסיבה שהושק בה הספר 'קורות משפחה אחת' הבהירה אלפר כי סיפורה של רחל קסם לה עקב היותו סיפור שמייצג את המעבר מהיישוב הישן ליישוב החדש: 'השרשרת האחת, הרציפות וההדרגתיות. כל מה שיש לנו עכשיו, יסודו הונח עוד אז, היה קיים כבר אז בצורת עובר'.¹²¹ סיפורה של רחל, בת היישוב הישן שעם התבגרותה הזדהתה כליל עם היישוב החדש, הוא סיפור בלתי שגרת, המנוגד למהלך הבולט בתקופה, שבו רבני היישוב הישן התנערו מאנשי המושבות, שנתפסו בעיניהם עוכרי ישראל.¹²²

גיבורת הספר, רחל ילין (סוכובולסקי-דנין), נולדה ביישוב הישן בירושלים בשנת 1872 בבית משפחה מעורבת עדתית. דוד וליבה ילין, הורי אביה יהושע,¹²³ באו מלומז'ה, ואילו שלמה יחזקאל ורימה ריינה יהודה, הורי אמה שרת, באו מבגדאד. בלשונה של אלפר, הם קיימו בגופם את הצו 'לך לך' ומימשו את הקשר ההיסטורי של העם עם הארץ. השפות המדוברות בבית יהושע ושרח היו יידיש וערבית. איטה פקטורית, מחנכת ואשת ספרות, אשר סקרה ב'דבר הפועלת' את 'קורות משפחה אחת', ראתה בעליית הסבים והסבות של רחל דגם לפתרון בעיית מיזוג הגלויות שהסעירה את אזרחי מדינת ישראל עם בוא גלי העלייה.¹²⁴

¹²⁰ שם, עמ' 309.

¹²¹ אלפר, משפחה אחת (לעיל, הערה 16), עמ' 8.

¹²² ראו: 'קול מהיכל', קול קורא מאת כוללי האשכנזים בארץ ישראל, 6.2.1885, אצל אלתר דרויאנוב ושולמית לסקוב (עורכים), כתבים לתולדות חיבת ציון ויישוב ארץ ישראל, תל אביב תשמ"ד, ג, עמ' 117-131.

¹²³ עפרה מייטליס, בדרך האמצע: דוד ילין – סיפור חיים [דור לדור, מח], תל אביב תשע"ה, עמ' 30.

¹²⁴ איטה פקטורית, 'ספר תהליכי הנחמה: "קורות משפחה אחת" מאת רבקה אלפר', דבר הפועלת, שנה כא (1956), עמ' 166-168.

רחל, שגדלה בירושלים, לא ביקרה בבית ספר,¹²⁵ ועולמה הצטמצם לידע דל בידיש ולניהול משק בית. בצעירותה, בהיותה בירושלים, היא הפגינה חוסר בשלות והותירה את ההכרעות בחייה לקרובים לה. לשאלת הוריה אם תיאורת להינשא לגבר שהוצע לה, יחזקאל סוכובולסקי, צעיר שעלה לארץ זה עתה, היא הגיבה: 'אני יודעת? [...]. אם אתם סבורים כי שידוך מתאים הוא, יהא כך'. במבט לאחור ציינה: 'אני לא השגתי עדיין את גודל השעה'.¹²⁶ עריכת נישואין ל'שני אנשים זרים [ש]התקשרו כאן לכל החיים'¹²⁷ הייתה נוהג מקובל ביישוב הישן. יחזקאל, הבעל הטרי, הוא שהציב את חייהם על שני אדנים: 'העיקר כי נזכה לחיות חיי אמת בינינו ונהיה נאמנים לבנין ארצנו'.¹²⁸

לאחר נישואיה עברה רחל אל יפו, בירת היישוב החדש, שיושביה עסקו בפיתוח הארץ. החיים ביפו במחיצת בעלה פתחו לפניה את העולם של היישוב החדש. אומנם בראשית נישואיהם היו הפערים בין בני הזוג קשים לגישור. רחל הלינה באוזני הוריה כי כל מעייניו של יחזקאל נתונים לצורכי ציבור, עיסוק שכינתה 'האישה האחרת': 'ציון שמה [...]. היא כרחל ואני – כלאה'.¹²⁹ בשני העשורים הראשונים של חיי נישואיה הקדישה רחל את עצמה לגידול הילדים ולחינוכם במערכת העברית המתחדשת. בעקבות משלוח ילדיה לגן היא למדה לדבר עברית, והבית כולו הפך לדובר עברית: 'לא עבר זמן רב והלשון העברית התפרצה מאליה לכל בית ודחקה את כל שאר הלשונות – את האיספניולית, הערבית, הרוסית והאידיש. אפילו לא הרגשנו איך קרה הדבר'.¹³⁰ המורה המילונאי יהודה גור, שנשכר על ידי יחזקאל להרגילה לקרוא, השכיל להאהיב עליה את הקריאה, וזו פתחה לפניה שערים לעולם.

¹²⁵ על חינוך הבנות ביישוב הישן ראו: מרגלית שילה, נסיכה או שבויה? החוויה הנשית של היישוב הישן בירושלים 1840–1914, חיפה תשס"ב, עמ' 171–210.

¹²⁶ אלפר, משפחה אחת (לעיל, הערה 16), עמ' 98–99. על מנהגי שידוכים בירושלים ראו שילה, שם, עמ' 62–67.

¹²⁷ אלפר, שם, עמ' 109.

¹²⁸ שם, עמ' 111.

¹²⁹ שם, עמ' 167–168.

¹³⁰ שם, עמ' 182.

סיפורה של רחל על הדיון המשפחתי שהתעורר לרגל סוגיית עברות שם משפחתם מסוכובולסקי לדנין מעיד על ראשית הזדהותה עם חזון העברי החדש: 'אדם שבא הנה נולד כאן מחדש, וכאן עליו לרקום שושלת חיים חדשה מעיקרה, מראשיתה [...] בן הארץ, מושג חדש לגמרי ואופי חדש ותכונות אחרות, דומה אולי יותר לעמנו שמלפני אלפיים שנה מאשר לדור שהולידה'.¹³¹

פריצת דרך של ממש בחיי רחל התרחשה לנוכח יוזמת יחזקאל להשתתף בבניין השכונה העירונית אחוזת בית (כך נקראה תל אביב בראשונה), שבה ביקש לבנות את ביתם החדש. תוכנית בניית ביתם המשפחתי השתלבה עם היוזמה הציבורית הלאומית החדשה, 'הבה נבנה עיר בארץ ישראל!'.¹³² לדברי רחל: 'בביתנו קם עכשיו עניין חדש לענות בו'. התכנון העירוני החדש הבטיח: 'כאן יהיה גן ציבורי, פה יהיה תיאטרון, פה בית העם'.¹³³ המגורים באחוזת בית היו כרוכים גם בפתיחות של רחל למעורבות בחיי הציבור החדשים בשכונה: 'חיי תרבות ערים, הרצאות לנוער ולמבוגרים, שיעורי תנ"ך [...] הרגשת הדרור אפפה את הציבור'.¹³⁴

צמיחת תל אביב נעצרה בחטף בערב פסח 1917, עם גזרת הטורקים בדבר גירוש אלפיים תושבי תל אביב משכונתם החדשה לכל עבר. משפחת דנין עברה למגוריה הזמניים ברחובות, והחיים במושבה קירבו את רחל לטבע, לעבודה בפרדס ולהזדהות מעמיקה עם בניין הארץ. היא סיפרה: 'לקחתי מעדר שהיה מונח באחת הגומות, ניסיתי לעדור ביד בלתי אמונה, ונענתה לי האדמה החומה'.¹³⁵

בוא הבריטים לארץ האיץ את תהליך יציאתה של רחל מעולמה הפרטי הצר לעבר הזדהותה עם היישוב החדש ועם החזון הלאומי. היא אימצה את

¹³¹ שם, עמ' 192. על העלייה כלידה מחדש ראו: מרגלית שילה, 'רחל ינאית בן-צבי', זאב צחור (עורך), **העלייה השנייה**, ג: אישים, ירושלים תשנ"ח, עמ' 95.

¹³² פרוספקט, ט' באב תרס"ו, מובא אצל עקיבא א' וייס, **ראשיתה של תל אביב**, תל אביב תשי"ז, עמ' 84-85.

¹³³ אלפר, משפחה אחת (לעיל, הערה 16), עמ' 203-204.

¹³⁴ שם, עמ' 215.

¹³⁵ שם, עמ' 244.

סיסמת חייו של אישה יחזקאל: 'העושה למען הציבור, ששרשיו נטועים על מים רבים, מהם ירווה וישגשג'. שיאו של תהליך זה היה בקריאתה לנשות תל אביב להוביל שינוי: 'לא יתכן אמרנו שבימי גאות אלה לעמנו, נעשה אנחנו הנשים אך ורק לביתנו ולא נשקוד לפעול גם אנו לטובת הציבור'.¹³⁶

רחל הצטרפה למנהיגות 'אגודת נשים', ארגון שנוסד במלחמת העולם הראשונה, אשר סייע לנצרכים, התקין סדנאות מלאכה לנערות כדי להרחיקן מזנות ופעל לטפח יחסי רעות של בני היישוב עם החיילים הבריטים.¹³⁷ דאגת נשות היישוב עלתה מדרגה. לקראת כינון אספת הנבחרים שמטרתה הייתה לאחד את היישוב ולייצגו בפני הבריטים, ביקשו רחל וחברותיה להצטרף לארגון. היא חברה לפעילות אשר החלו במאבק מקיף למען הכרה בהן כאזרחיות שוות זכויות בעלות זכות לבחור ולהיבחר להנהגת הציבור. 'אמרנו: עד מתי תהיה האשה בשפל המדרגה מבחינה משפטית וחברתית? מדוע לא ישתפנו הגברים גם אנו בארגון ענייני היישוב?'¹³⁸ בסדר יומה של רחל חל שינוי: 'כבר ידעו בבית: עם ערב אמא נחפזת להרצאה או לאסיפה באגודת הנשים'.¹³⁹

באמצעות סיפור חייה של ילין הדגימה אלפר כיצד נערה ביישנית ותלותית הפכה, אומנם באיטיות רבה, לאישה בעלת הבנה, יכולת החלטה, יוזמה והובלה. מבט לעבר חייה ביפו המתחדשת שהולידה את תל אביב מציג תהליך מורכב ואיטי של העצמה נשית שהתרחש בד בבד עם השתלבותה של דנין בבניין הארץ.

ג. חינוך חקלאי, השתתפות בהגנה והעצמה נשית

ספרה השלישי של אלפר, 'בנות בניר: קורות משקי פועלות וחוות הלימוד',¹⁴⁰ משרטט את ייסודם ואת הישגיהם של שמונה משקים וחוות שהכשירו

¹³⁶ שם, עמ' 275.

¹³⁷ מרגלית שילה, 'ארץ ישראל במלחמת העולם הראשונה כזירה להעצמת נשים', עולם מתהפך, ז (תש"ף), עמ' 123-148.

¹³⁸ אלפר, משפחה אחת (לעיל, הערה 16), עמ' 277. וכן ראו: מרגלית שילה, המאבק על הקול: נשות היישוב וזכות הבחירה 1917-1926, ירושלים ושדה בוקר תשע"ג.

¹³⁹ אלפר, שם, עמ' 278.

¹⁴⁰ אלפר, בנות בניר (לעיל, הערה 16). 217 עמודים.

צעירות לעבודה חקלאית ושופך אור על תהליך צמיחתה של החלוצה. הפתיח לספר, שכתבה רחל כצנלסון, מסתיים במילים אלו: 'חינוך להתישבות עובדת, [הוא] שיא החלוציות וההגשמה; עצמאות הפועלת [...] היא] התערות בתנועת העבודה'.¹⁴¹ אלפר הרבתה לעסוק בספרה במטרות החוות, בלומדות המגוונות ובהישגיהן, אך מיעטה להידרש למייסדות ולמובילות.

בעשור של העלייה השנייה (1904–1914) הגיעו לארץ עולות צעירות רווקות שבאו בגפן ודרכן הייתה זרועה במכשולים רבים. כידוע, איכרי המושבות הסתייגו מחבורת החלוצים החילונים חסרי הניסיון בחקלאות, ועל פי רוב העדיפו על פניהם את הפועל הערבי המיומן והזול. יחס קשה במיוחד הפגינו האיכרים כלפי הצעירות החלוצות, והן חוו דחייה כללית ונמנע מהן לעבוד בעבודת האדמה המוערכת. גם הפועלים החלוצים לא אפשרו לצעירות לעבוד בקבוצות העבודה הראשונות, מהיעדר אמון ביכולותיהן. הייתה זו האגרונומית ד"ר חנה מייזל,¹⁴² שהכירה בצורך להכשיר את הנערות למקצוע החדש, ובאביב 1911 נוסדה בכינרת חווה לנערות לצד חוות ההכשרה החקלאית לגברים.¹⁴³ יוזמה זו פרצה דרך חדשה לצעירות, ובעקבותיה נוסדו לאחר מלחמת העולם הראשונה עוד שמונה חוות [שבהן] תחונך פועלת בעלת תרבות, אשה עבריה חדשה בעלת שיעור קומה'.¹⁴⁴

לימודים מרחיבים את הדעת וזוקפים את קומת הלומד, כפי שבתיאורה של אלפר הם זקפו את קומתה של לאה כהן בצעירותה וכפי שפקחו את עיניה של רחל דנין לאחר שרכשה את מיומנות הקריאה. לימודי חקלאות והעבודה בחוות שהובילה האגרונומית רחל ינאית בחוות הלימוד שלה בירושלים, נדמו לתלמידות כ'שיעור אהבה לארץ ישראל. כאילו קרני אור חדרו אל נפשנו. הרגשנו שאנו צומחות בעבודה זאת'.¹⁴⁵ לדברי אחת המורות, 'הגורם שהעלה במיוחד את חינוך הבנות היתה עצמאותן בעבודה. ההרגשה שהמשק

¹⁴¹ שם, עמ' 9.

¹⁴² אסתר כרמל-חכים, **שלהבת ירוקה: חנה מיזל – מפעל חיים**, רמת אפעל תשס"ח.

¹⁴³ כצנלסון לא ציינה את שם מייסדת החווה, ד"ר חנה מיזל. ראו: מרגלית שילה, **אתגר**

המיגדר: נשים בעליות הראשונות, בני ברק 2007, עמ' 137–180.

¹⁴⁴ אלפר, בנות בניר (לעיל, הערה 16), עמ' 49.

¹⁴⁵ שם, עמ' 41.

נמסר כולו לידיהן לעבדו על אחריותן, נתנה להן יציבות ושמחת עבודה'.¹⁴⁶
לצד ידע חקלאי רכשו הנערות העולות גם את הדיבור העברי, והרי 'כיבוש
הלשון כמוה ככיבוש הארץ'.¹⁴⁷

החוות, שנועדו בתחילה לנערות בלבד, עוררו את התהייה אם זו הדרך
החינוכית הנכונה להעצמתן. אלפר הביאה את תשובתן: 'טוב לחיות זמן מה
לחוד, בלי חברת נערים. הראש פנוי יותר ללימודים, פחות היסח הדעת,
והעיקר – העצמיות בעבודה ובמחשבות'.¹⁴⁸ בדומה לכך גם המעבר המתחייב
מהתרבות הנוכרית שספגו בגולה לתרבות העברית החדשה הצמיח בהן
'כוחות חדשים ונפשן תעצם, תתעשר'.¹⁴⁹

הנערות הודו: 'אושר העבודה מילא את כל הווייתנו. ומשיצאנו לעבודת
חוץ [...] גאה לבנו משמחת הכיבוש'.¹⁵⁰ תחושת השמחה התעצמה במיוחד
כשהן פגשו את הנטיעות שנטעו, והנה לפנייהן עצים מלבליים.¹⁵¹ את הידע,
ההישגים והערכים החדשים שרכשו הנערות, ובחוות הכשרה משותפות גם
נערים, הנחילו הצעירים גם למשפחותיהם ולסביבתם בחוזרם לחופשות
הביתה, כפי שהסביר אחד הנערים: 'יש בידי, כאשר אני נוסע לעיר לחופש,
להסביר לחברים את החיים הטובים בהכשרה'.¹⁵² להורי הבנות הובטח כי אין
עוד אמצעי כלימודים וכעבודה עצמאית שיובילו אותן ל'דרך של כיבוש,
צמיחה ועליה'.¹⁵³ ואילו ינאית, מייסדת החווה בירושלים, ציינה: 'ההגשמה
מרנינה את הלב, אבל הדרך להגשמה כרוכה ברוב קשיים'.¹⁵⁴

בספרון נוסף, שכותרו 'בכל נפשנו', פרסה אלפר סיפור שצונזר בעיתונות על
חיפושי נשק שערכו הבריטים בחולדה וברמת הכובש בשנת תש"ד. כשפרצו

¹⁴⁶ שם, עמ' 207.

¹⁴⁷ שם, עמ' 180.

¹⁴⁸ שם, עמ' 55.

¹⁴⁹ שם, עמ' 56.

¹⁵⁰ שם, עמ' 21.

¹⁵¹ שם, עמ' 22.

¹⁵² שם, עמ' 152.

¹⁵³ שם, עמ' 95.

¹⁵⁴ שם, עמ' 37.

מאורעות 1936, וקיבוצן ספג יריות מדי לילה,¹⁵⁵ חברות רמת הכובש נאבקו על זכותן להשתתף בשמירת המקום. לדבריהן, השותפות בחיי הקיבוץ כוללת גם שיתוף בהגנה על המקום. אף שהחברים 'לא האמינו בכוחנו [...] לבסוף נענו לתביעתנו'.¹⁵⁶

התפיסה שנשים מודרות מעיסוק בביטחון רווחה גם בקרב הכוחות הבריטיים. לדידם, עבירה בדבר החזקת נשק ללא רשות נזקפה רק לחובתם של הבחורים שנעצרו, ולא לחובת הבחורות שסייעו לחבריהן ואף הגנו על המקום. תפיסה זו הייתה גם נחלת ילדי הגן ברמת הכובש, שהסיקו כי רק בנים יכולים להגן על היישוב, וכי על הילדות, חברותיהן, להישאר בבתיהן. כשהסבירו להם: 'גם הילדים וגם הילדות גיבורים הם',¹⁵⁷ ביקשו הפעוטות לדעת כיצד ילדות מתגוננות ומגינות. אלפר הביאה שלל דוגמאות למעורבותן של נשות המקום בהגנה: 'חברה אחת קיבלה מכה בעין [...] והוסיפה להיאבק. והנה חברה הרה, גם היא בין המתגוננות'.¹⁵⁸

האומנם הצליחו החברות להשתלב ולתרום למאמצי הבחורים? היו שסיפרו: 'שכחנו את עצמנו תוך כדי היאבקות',¹⁵⁹ ואחת מהן סיפרה כי רק לאחר שפצעה נחבש וההמולה שככה, היא נזכרה לפתע 'תינוק לי בבית, שהגיע הזמן להיניקו'.¹⁶⁰ מקומן הלא-ברור של הנערות במאבקים בחיילים הבריטיים, שנועדו לאפשר את שמירת הנשק בידי קבוצותיהן, הותירה בלב חלקן כאב ועלבון. אחת מהן הביעה זאת בבירור: 'זהו גורל החברה – לחיות תמיד ללא סיפוק [...] יש לה רצון להשתתף בדבר הכללי, והתפקיד המיוחד הנשי הוא כריחיים על צוארה. כאן מקור קושי וניגודים פנימיים'.¹⁶¹

¹⁵⁵ מאיר חזן, 'מאבקן של נשות קיבוץ עין חרוד על השתתפותן בשמירה', מרגלית שילה וגדעון כ"ץ (עורכים), **מגדר בישראל: מחקרים חדשים על מגדר ביישוב ובמדינה**, א, שדה בוקר תשע"א, עמ' 50–81.

¹⁵⁶ אלפר, בכל נפשנו (לעיל, הערה 16), עמ' 60.

¹⁵⁷ שם, עמ' 49.

¹⁵⁸ שם, עמ' 41.

¹⁵⁹ שם, עמ' 10.

¹⁶⁰ שם, עמ' 39.

¹⁶¹ שם, עמ' 42–43.

ההבדל המגדרי בא לידי ביטוי מובהק גם במאורע שהתרחש בחולדה. הנערות נצמדו לחבריהן ונאבקו בחיילים הבריטים שביקשו לעצור אותם, והן לא נרתעו לנוכח המכות שספגו. ברמת הכובש הגנו הנערות על הבחורים כשבידיהן מקלות בניסיון לעצור את הכוחות הבריטים: 'נאבקנו בכל כוחנו ואף החיילים נתנו חופש יותר לידיהם [...] כעת הכו בנו בלי רחמים'.¹⁶² עם הזמן הכירו החברים ביכולת הפיזית של הנערות ו'החברה הוכשרה לעמוד יחד עם החבר בשמירה ובהגנה'.¹⁶³

חיה פרוינד, אחת מחברות רמת הכובש, נהרגה בעומדה על המשמר.¹⁶⁴ את עמדתה האישית בדבר חיוב השתתפותן של נשים בלחימה הביעה אלפר בריור במאמר שפרסמה בשנת 1950 ב'דבר הפועלת': 'החיילות הן חלק אורגני של צבאנו [...] הן לא תסכמנה כי בשעת סכנה יפנו את כולן עם הילדים – הרי אין להימנע מהשתתפות האשה בקרב [...] מוטב אם כן להכשירה לכך'.¹⁶⁵

אחת העדות לאירועים הקשים ברמת הכובש הסבירה כי התנהגות חברותיה לא הייתה בגדר הפתעה אלא בגדר תגובה אנושית טבעית – הגנה על הזכות לחיות. עם זאת היא הדגישה כי הופתעה מגבורת חברותיה: 'לא שיערתי כי במידה כזו יצמיח האסון כנפים, יוליד רצון להגביר חיל, להוסיף מעש'.¹⁶⁶ ואילו אחרת סברה: 'לא גיבורות אנו, בחורות רגילות אנחנו [...] לא גבורה היא זאת, אלא צו חיים ראשוני'.¹⁶⁷ משתתפת אחרת הבהירה כי עוז רוחן המדהים של הנערות, 'מקור כוחנו', נובע מחיי הקבוצה: 'בשעות מבחן מזדקף ועולה הכוח שבליכוד, שבשותפות הגורל והמטרה'.¹⁶⁸

תחושת ההתעלות של הנערות התעצמה לנוכח הערכים והיעדים המשותפים: 'כאן נלחמנו על האדמה שלנו, שנעשתה יקרה וקדושה לנו פי

¹⁶² שם, עמ' 39.

¹⁶³ שם, עמ' 60.

¹⁶⁴ שם, עמ' 58.

¹⁶⁵ רבקה אלפר, 'החיילת בתמרוני צה"ל', דבר הפועלת, שנה טז (1950), עמ' 237.

¹⁶⁶ אלפר, בכל נפשנו (לעיל, הערה 16), עמ' 32.

¹⁶⁷ שם, עמ' 61.

¹⁶⁸ שם, עמ' 32.

שבעה [...] בית זה שבנינו בשבילנו ובשביל האחים והאחיות שנלחמו בגיטו [...] בשם מפעלנו המוסרי, הטהור, שמאז קיימת האנושות לא היה מפעל מוסרי ממנו.¹⁶⁹ ההשתלבות בהגנה לא רק העצימה את הנערות אלא אף הגבירה את הזדהותן עם מפעל בניין הארץ.

אלפר: פורצת דרך לתייעוד היסטוריה של נשים

את הסוגיה בדבר יחסם של הגברים בקיבוץ לעשיית הנשים בארץ תמצתה ברלוביץ במילים אלה: 'החבר הגבר לא ראה בה שותפה שווה לחלוק עמה ולהיעזר בה [...] בניסיונותיה ליטול חלק בעבודות "גבריות", כמו חקלאות ובנין'.¹⁷⁰ ברלוביץ הדגישה כי יחסם המבטל של חברי הקיבוץ כלפי נשים ניכר גם בכל הנוגע לדעותיהן ולהתבטאויותיהן בכתב ובעל פה.¹⁷¹ גם בספרות היפה שנכתבה עד קום המדינה היה האדם החדש, החלוק, שהתעצב בארץ, גבר 'ללא כל רמז או זיקה לאפשרות קיומה ופועלה של אשה חלוצה'.¹⁷² לנוכח הערכות אלו אין תמה כי עשיית הנשים כמעט נעדרה מהתייעוד ההיסטורי ומהספרות היפה, כפי שכבר ציינה חבס בכל הנוגע להיעדרות תמונת 'האשה הנאבקת בכבלי השחרור' מ'הרכוש הספרותי שלנו'.¹⁷³

לנוכח אמירות נחרצות אלה אני מבקשת להציג את כתבי אלפר, שתיעדה וסיפרה את תרומתן של נשים לבניין הארץ, כפי שהצגתי בדבריי עד כה. מדבריה עולה גם מידע עלום אך רב חשיבות על חיי היום-יום של בני התקופה, ונמצא מאמת את ההערכה שספרות יפה תיעודית היא גם מעין מאגר למצאי חשוב שנעדר מהארכיון המקובל.¹⁷⁴ בדברים שלהלן ברצוני לעמת מסקנות אלה עם כמה ביקורות ספרות שהתפרסמו על ספרה הראשון של אלפר, 'פרפורי מהפכה', ששרטט את דמות האישה המושפלת בחברה המסורתית במזרח אירופה.

¹⁶⁹ שם, עמ' 46.

¹⁷⁰ ברלוביץ (לעיל, הערה 40), עמ' 85.

¹⁷¹ שם, עמ' 86.

¹⁷² שם, עמ' 96.

¹⁷³ חבס (לעיל, הערה 14), עמ' 3.

¹⁷⁴ לדוגמה, בספרי, שילה (לעיל, הערה 125), עמ' 63, הפניתי ל'קורות משפחה אחת' כתייעוד לחיי משפחה בירושלים.

בביקורת שנכתבה סמוך להוצאת הספר לאור, בשנת 1930, תיאר המבקר יעקב רבינוביץ את הגיבורה בתיה בחורה צנועה ורגילה, והתעלם כליל מסוגית ההטרדה המינית.¹⁷⁵ שלא כמוהו הצביע יהושע ייבין על חדשנותה של אלפר, על כתיבתה הריאליסטית, שעוסקת בסבל ובתשוקה.¹⁷⁶ אכן, העיסוק בנושא הלא-מדובר בעת הופעת הספר, הטרדה מינית, עורר ביקורת חריפה של המבקר ו' תומר, אשר טען כי תיאוריה של אלפר אכזריים ובלתי הולמים כתיבה של עולה חלוצה.¹⁷⁷ דבריו מאמתים את ההתעלמות הגברית לא רק מהעשייה הנשית אלא גם מדיכוי הנשים.

בניגוד למבקרים אלה, במאמר שהתפרסם בכתב עת בארצות הברית בשנת 2014 שיבחה זכאי את כתיבתה האישית החושפנית של אלפר ב'פרפורי מהפכה' והציגה אותה ככתיבה ספרותית רבת ערך.¹⁷⁸ לעומת זאת היא הצביעה על התפנית שבכתיבתה של אלפר מכתובה אישית אוטוביוגרפית לכתיבה בעלת מגמה אידאולוגית ציונית, כפי שבאה לידי ביטוי בספרה 'המתנחלים בהר'.¹⁷⁹ זכאי הסתמכה גם על מכתב שכתבה המשוררת זלדה, ובו 'האשימה' את אלפר כי זנחה את הביטוי הספרותי האישי והמירה אותו בכתיבת סוגה ספרותית פחותת ערך, שהיא מעין 'עסקנות'.¹⁸⁰

נטישת הכתיבה האישית נתפסה בעיני זכאי ככניעה נשית לתפיסה הציונית האידאולוגית הגברית.¹⁸¹ להערכתה, תפנית זו נבעה מהפגיעה שחשה אלפר בשל הביקורת שהוטחה בספרה. זכאי ביססה את דבריה גם על מידע שלפיו

¹⁷⁵ יעקב רבינוביץ, 'הספר החדש: ביקורת', **מאזנים**, 2, 5, 6.5.1930, עמ' 5. התרגום לאנגלית מובא אצל זכאי (לעיל, הערה 62), עמ' 243.

¹⁷⁶ יהושע ייבין, 'פרפורי מהפכה', **דאר היום**, 4.7.1930.

¹⁷⁷ ו' תומר, 'פרפורי מהפכה: ביקורת', **מאזנים**, 2, 17, 28.8.1930. תרגום דבריו לאנגלית מובא אצל זכאי (לעיל, הערה 62). וכן ראו: רות בקי קולודני, 'כחיה טרף חולצתה, פתח חזיתה והתחיל לנשק... לנשק...', **הארץ**, 11.4.2014. בת משפחת דנין העלתה את הסברה שאלפר לא ביקשה להוקיע את החברה כי 'עלבון החיים היה כה מובן לה, כה טבעי, עד שלא ראתה בו מן המשפיל'. שרה דנין-ינאי, 'המשפחות שבספרים מספרות', **דבר הפועלת**, שנה כד, גיליון 7 (1958), עמ' 201.

¹⁷⁸ זכאי (לעיל, הערה 62).

¹⁷⁹ שם.

¹⁸⁰ זלדה, ללא כותרת, **דבר הפועלת**, שנה כה (1959), עמ' 169. מובא בתרגום לאנגלית אצל

זכאי, שם, עמ' 233.

¹⁸¹ זכאי, שם, עמ' 242.

ביקשה אלפר מזלמן שזר שיסייע לה לעבור בחנויות הספרים ולאסוף את עותקי הספר המצויים בהם כדי למנוע את הפצתם. לימים היא גם העלימה מארכיון גנזים את דבר ספרה הראשון.¹⁸² זכאי ראתה בפנייתה של אלפר לספרות תיעודית ביוגרפית מענה גם לקשייה של אישה סופרת להשתלב ברפובליקה הספרותית.¹⁸³ האומנם?

להערכת, מתוכן ספריה ומדבריה של אלפר לרגל צאת 'קורות משפחה אחת' אפשר גם להסיק מסקנה שונה. ספריה של אלפר, שמתמקדים בחיי נשים בארץ ישראל, הם המענה האישי שלה להיעדר הכרה ציבורית לעשייה החלוצית של נשים בארץ וביטוי לדאגתה שמא 'ערכי האומה עלולים להשכח ולהימחק מזיכרון שבטיה'.¹⁸⁴ היא ידעה כי באמצעות סיפורי הנשים הגיבורות היא שופכת אור חדש על המפעל הציוני ועל היבטים שנעלמו עד כה מהסיפור ההיסטורי. יצירותיה הן 'בבואה לחיי הדור'.¹⁸⁵ גיבורות הביוגרפיות, לאה כהן ורחל דנין, היו בעיניה 'אנדרטאות לנשים בתקופתן'. לאה כהן היא דגם של חלוצה במושבה שלא נרתעה משום עבודה פיזית והשכילה עם זאת לגדל את משפחתה ולהטמיע בה ערכים חלוציים. אכן, 'המתנחלים בהר' הוערך כספר בעל ערך חינוכי, ובשנת 1963 קבע אותו משרד החינוך לקריאת חובה לתלמידי כיתה ח'.¹⁸⁶ ריחו לא נמר, ובשנת 2022 הוא יצא לאור שוב, אך במהדורה מקוצרת ובעברית עכשווית.¹⁸⁷

גם רחל דנין, גיבורת 'קורות משפחה אחת', אישה עירונית ילידת היישוב הישן שהיא ואבות אבותיה דבקו בארץ, נדמתה לאלפר כמי 'שמקפל בחייו ממש את תחיית הארץ'.¹⁸⁸ דנין דבקה בחיים בארץ והתנגדה נחרצות ליציאה ממנה, ולו רק למטרת לימודים. היא הייתה מחלוצי תל אביב ומהסופרז'יסטיות העבריות. שתי נשים אלה מגלמות את 'העברייא החדשה',

¹⁸² שכטר, כתב יד שלא פורסם. וכן: בקי קולודני, 'כחיה טרף חולצתה, פתח חזייתה והתחיל לנשק... לנשק... לנשק...', **הארץ**, 11.4.2014.

¹⁸³ זכאי (לעיל, הערה 62), עמ' 236.

¹⁸⁴ רחל ינאית בן-צבי, 'רבקה אלפר שנה למותה', **דבר הפועלת**, שנה כה (1959), עמ' 168.

¹⁸⁵ ליליה בסביץ ויוכבד בת-רחל, **חברות בקבוץ**, עין חרוד תש"ד, עמ' ט.

¹⁸⁶ חצרוני, רבקה אלפר (לעיל, הערה 19), עמ' 11.

¹⁸⁷ **המתנחלים בהר: על פי ספרה של רבקה אלפר**, מוגש לנוער מוצא על ידי גילה זיו וחנה הלל, חולון 2022.

¹⁸⁸ אלפר, משפחה אחת (לעיל, הערה 16), עמ' 8.

שחדשנותה אינה בבחינת הפניית עורף לעבר אלא בבחינת המשך וחידוש. יחזקאל, בעלה של רחל, היטיב לבטא זאת: 'זורנו הופקד עתה על משמרת התקומה של הארץ [...] צו עליון הוא לנו. חובה היא עתה על כל יהודי להיות חייל נאמן על משמרת העם'.¹⁸⁹

כתיבתה של אלפר זכתה לתשומת לב חיובית גם בחייה. המחנכת והמשוררת איטה פקטורית ציינה בסקירתה את 'קורות משפחה אחת' כי מטרתה של אלפר לשמר את קולות התקופה הוגשמה. ספרה הוא 'ספר תהליכים, הזורק אלומת אור על שיבת ציון, שלא פסקה מעולם [...] מקור נאמן להבהרת מושגי יסוד בחיי ההווה שלנו לכל דכפין'.¹⁹⁰ פקטורית ציינה כי לנוכח הידע ההיסטורי המועט על אודות ראשית היישוב, ספרה של אלפר משמש 'מראה עינים רב רושם, העשוי לעורר חוויה חיה'.¹⁹¹

רחל כצנלסון הסבירה כי השהות בארץ פקחה את עיניה של אלפר להכיר ב'כוחם הטמיר המנחה של תולדות העם, המצווים שיבה למולדת; כוחה של המשפחה כגורם בונה עם והופעת האשה בגבורתה'.¹⁹² היא גם הצביעה על יכולתה של אלפר לזקק את המאפיינים הבולטים של מפעל בניין היישוב: 'בכל הסיפורים מנשבת רוח של ציונות אותנטית, נאמנה, אורגנית [...] ניתנה בזה תמונה נאמנה של מהות הדברים'.¹⁹³ בהזדמנות אחרת כתבה: '[אלפר] מספרת פרקים מתולדות היישוב וכמשחזרת את עבר הארץ'.¹⁹⁴ סיפורי חייהן של לאה כהן ושל רחל ילין דנין אינו סרח עודף של ההיסטוריה של היישוב אלא סיפורי חיים שמאירים באור חדש את התמונה כולה.

בארבעת ספריה של אלפר, שמשרטטים את חייהן של נשים בארץ בתקופת טרום המדינה, אפשר לראות מעין צעד מקדים לכתיבת היסטוריה של נשות היישוב. בעיני זכאי, סוגה זו אינה אלא כתיבה 'עסקנית', ואילו בעיני כמה

¹⁸⁹ שם, עמ' 143.

¹⁹⁰ פקטורית (לעיל, הערה 124), עמ' 166.

¹⁹¹ שם, עמ' 167.

¹⁹² כצנלסון (לעיל, הערה 61), עמ' 201.

¹⁹³ שם, עמ' 200.

¹⁹⁴ שם.

מבנות דורה, ואף בעיניי שלי, סיפור ההתיישבות בארץ הוא פרק המשך בסאגה הארוכה של העם היהודי שהחלה בסיפור התנ"כי.

כפי שהראיתי בהרחבה, הכתיבה הייתה משאת חייה של אלפר, ואפשר לשער כי מודעותה העמוקה למצבה השפל של האישה עורר את רצונה להביא לידי ביטוי את השינוי שחל במעמדה תוך כדי השתתפותה במפעל בניין הארץ. בספריה הציבה אלפר אבני בניין ראשונות בשחזור ספור חייהן של העבריות החדשות בשנות היישוב.